

УДК 330.341.1: 338.58

Павленко Т. В.

канд. економ. наук

Національний технічний університет України «КПІ»

Ключнікова М. В.

Національний технічний університет України «КПІ»

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ

TRANSACTIONAL EXPENSES OF INTELLECTUAL PROPERTY MANAGEMENT

В статті висвітлено поняття транзакційних витрат, визначені транзакційні витрати управління інтелектуальною власністю, надані рекомендації щодо їх зменшення.

В статье рассматривается понятие транзакционных затрат, определены транзакционные затраты управления интеллектуальной собственностью, поданы рекомендации по их уменьшению.

The article highlights the concept of transactional expenses, defines transactional expenses of intellectual property management, and suggests the steps to reduce these expenses.

Ключові слова: інтелектуальна власність, управління інтелектуальною власністю, транзакційні витрати.

Вступ. Дослідженню теоретичних та прикладних засад транзакційних витрат та їх впливу на ефективність діяльності суб'єкта господарювання присвячено ґрунтовні праці відомих вітчизняних та зарубіжних вчених: С. Архієреєва, Р. Капелюшнікова, Р. Коуза та ін. Вагомий внесок у дослідження процесу управління інтелектуальною власністю зроблено науковцями І.І. Дахно, О.Б. Бутнік-Сіверським, В. Г. Зіновим, Ю. Суїні, Л.І. Федуловою, П.М. Цибульовим. Незважаючи на вагомий здобутки науковців в сфері дослідження транзакційних витрат та управління інтелектуальною власністю, поза їх увагою залишились транзакційні витрати управління інтелектуальною власністю, які потребують подальшого вивчення для підвищення ефективності управління вітчизняними наукоємними підприємствами.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю промислового підприємства. Ефективність управління інтелектуальною власністю значною мірою залежить від здатності підприємства мінімізувати витрати. Відповідно до зазначеної мети завданнями дослідження є визначення варіантів управління інтелектуальною власністю, аналіз транзакційних витрат управління

інтелектуальною власністю та розробка рекомендацій щодо зменшення цих витрат.

Методологія. Методологічну основу роботи становлять праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері дослідження трансакційних витрат та процесу управління інтелектуальною власністю. У статті використані загальнонаукові методи дослідження – діалектичний, абстракції, аналізу та синтезу.

Результати дослідження. Під управлінням у найзагальнішому вигляді розуміють процес цілеспрямованої поведінки системи за допомогою інформаційного впливу, що виробляється особою (групою осіб) чи пристроєм. Управління інтелектуальною власністю (ІВ) – це діяльність, спрямована на отримання кінцевого результату – прибутку або іншої користі внаслідок створення та використання об'єкта (об'єктів) права інтелектуальної власності (ОПІВ) у всіх галузях економіки [8, с. 58]. На нашу думку, управління ІВ підприємства – це діяльність, спрямована на максимізацію прибутку, створення тимчасового монопольного становища на ринку або збільшення ринкової вартості компанії за рахунок використання ОПІВ у своїй господарській діяльності для задоволення потреб споживачів краще, ніж конкуренти.

Можна виділити такі варіанти управління ІВ:

- управління результатами науково-технічної творчості;
- управління ОПІВ;
- управління людьми, що створюють ОПІВ;
- управління організаціями, що замовляють, розробляють, володіють та користуються ОПІВ;
- управління державною системою ІВ.

Первинним об'єктом управління ІВ підприємства є винахідник як джерело результатів науково-технічної творчості. Дане твердження породжує питання про неоднозначність тлумачення поняття творчості, а також про можливість та необхідність управління творчою діяльністю. Дослідженню сутності понять «творчість» та «науково-технічна творчість» приділяла увагу значна кількість науковців. Творчість – це створення нових за задумом культурних чи матеріальних цінностей [7].

На нашу думку, під творчістю слід розуміти цілеспрямований процес створення чогось нового та унікального. Але поняття творчості перебуває в діалектичній єдності з поняттям репродуктивної праці (рис. 1).

Діалектична єдність творчості та відтворення

Найбільш чітко відмінності взагалі праці, репродуктивної праці та творчої праці описані в [6]. Репродуктивною працею є відтворення існуючих об'єктів за умов наявності визначеного способу одержання цільового продукту, а також визначених засобів здійснення способу (сировини, енергії тощо). Тобто є зразок стандартного цільового продукту, майже повно та точно визначено спосіб одержання цільового продукту, а також майже повно та точно задані стандартні засоби здійснення способу. Репродуктивна праця характеризується наявністю алгоритму досягнення поставленої мети. Такою працею займається більшість працездатного населення планети. На відміну від репродуктивної праці, творча праця характеризується частковою визначеністю ланцюга цільовий продукт – способи одержання продукту – засоби для здійснення способу. Тобто можуть бути наявними лише умови, яким має відповідати цільовий продукт, але не існуватиме визначеного зразка. Отже, метою діяльності творчого працівника є знаходження нового продукту, способу одержання продукту чи засобів здійснення способу. На нашу думку, існує можливість і необхідність вивчення творчості як виду праці, адже творчість породжує програми створення нових об'єктів. Дане твердження більшою мірою відноситься саме до науково-технічної творчості, яка є соціально первинною. Потреба у вивченні творчої праці впливає з необхідності управління творчим пошуком у сфері науки і техніки. Адже існує суспільна необхідність розв'язання проблемних ситуацій, що стосуються підтримки здоров'я людей, використання вичерпних природних ресурсів, компенсації шкоди, заподіяної людиною природі. Тому є важливим цілеспрямований творчий пошук. Іноді творчість помилково ототожнюють з «вільним польотом фантазії» або з «раптовим осяянням». На нашу думку, творчість можна представити як цілеспрямований пошук, інтелектуальну діяльність у визначеному напрямку, в процесі якого може відбутись те саме «осіяння», але як перехід кількості роздумів і досліджень у якість шуканого результату.

Управління творчою діяльністю передбачає визначення мети та задач дослідження, організацію та планування процесу науково-технічної творчості,

мотивацію дослідників для досягнення визначеного результату. Найчастіше бажаним результатом є ринково успішна продукція.

Управління результатами науково-технічної творчості передбачає прийняття рішень щодо:

- обґрунтування можливості комерціалізації результату науково-технічної творчості;
- вибору методу охорони: засекречування (комерційна таємниця) або патентування;
- вибору способів та територіальних меж патентування;
- вибору методу комерціалізації (використання у власному виробництві та/або ліцензування, вид ліцензії).

В процесі управління об'єктами права інтелектуальної власності підприємство має регулярно здійснювати інвентаризацію існуючих ОПІВ, оптимізувати витрати на підтримку чинності охоронних документів, відстежувати несанкціоноване використання ОПІВ підприємства тощо.

Управління організаціями, що розробляють та/або використовують ОПІВ у своїй господарській діяльності, передбачає:

- усвідомлення стратегічного впливу ІВ на підвищення конкурентоспроможності підприємства;
- обґрунтоване визначення напрямів досліджень і розробок;
- ефективну комерціалізацію результатів науково-технічної творчості для досягнення цілей підприємства;
- створення сприятливого клімату для науково-технічної творчості на підприємстві.

Вплив ІВ на досягнення стратегічних цілей організації полягає у створенні унікальних товарів, набутті тимчасової монополії, що призведе до збільшення доходів підприємства і підвищенні його ринкової вартості. Також ОПІВ на підприємстві може бути певна технологія, що дасть змогу більш раціонально використовувати ресурси підприємства і знизити собівартість продукції.

Техніко-економічне обґрунтування напрямів досліджень і розробок необхідно для визначення перспективних науково-технологічних сфер, які відповідатимуть як можливостям підприємства, так і потребам ринку.

Ефективна комерціалізація результатів науково-технічної творчості передбачає господарське використання максимальної кількості розробок, основними напрямками якого є застосування у власному виробництві та передача майнових прав. Для ефективного використання у господарській діяльності підприємства результат науково-технічної творчості має набути статусу ОПІВ, тобто бути зареєстрованим у відповідному державному органі та мати охоронний документ (патент, свідоцтво).

Створення сприятливого клімату для науково-технічної творчості на підприємстві можливе за допомогою комплексу дій зі стимулювання винахідництва, надання відповідних умов праці, тісної взаємодії дослідницьких та виробничих підрозділів.

Оцінка ефективності управління інтелектуальною власністю передбачає визначення співвідношення прибутку від використання ОПІВ та витрат, здійснених на їх розробку, підтримку чинності прав та комерціалізацію. Ефективне управління передбачає мінімізацію витрат, а це потребує детального врахування всіх витрат на створення та використання ОПІВ. Вагомою складовою витрат є трансакційні витрати. Поняття трансакційних витрат вперше було застосоване Р. Коузом у 1937 році для пояснення існування фірм або «островів свідомості», що мають переваги у економії на трансакційних витратах і мають можливість контролювати ціновий механізм і знижувати собівартість продукції [3, с. 86].

Найбільш розповсюдженою в економічній літературі є така типологія трансакційних витрат.

1. Витрати на пошук інформації. Витрати включають витрати часу і ресурсів, необхідних для проведення пошуку, та витрати, що є наслідком недоліків одержаної інформації.

2. Витрати на проведення перемовин.

3. Витрати виміру: витрати на відповідну вимірювальну техніку, проведення виміру, втрати від помилок.

4. Витрати специфікації, набуття та захисту прав власності.

5. Витрати опортуністичної поведінки.

Трансакційні витрати управління інтелектуальною власністю пропонується деталізувати певним чином (див. табл.1).

Таблиця 1

Трансакційні витрати управління інтелектуальною власністю

Тип трансакційних витрат	Трансакційні витрати управління інтелектуальною власністю
Витрати на пошук інформації	Аналіз ринку (дослідження потреб споживачів, діяльності конкурентів). Генерація ідей. Дослідження світового рівня техніки. Патентний пошук.
Витрати на проведення перемовин	Перемовини з виконавцями маркетингових досліджень. Перемовини з творцями ОПІВ. Перемовини з власниками ОПІВ. Перемовини з патентними повіреними. Юридична підтримка.
Витрати виміру	Оцінка вартості існуючих ОПІВ.

	Оцінка вартості майбутніх ОПІВ.
Витрати специфікації, набуття та захисту прав власності	Витрати на набуття прав власності на результати науково-технічної творчості. Витрати на підтримку чинності прав на ОПІВ. Витрати на захист прав на ОПІВ.
Витрати опортуністичної поведінки	Витрати, що стосуються невиконання своїх обов'язків учасниками перемовин.

Ефективність управління інтелектуальною власністю значною мірою залежить від здатності підприємства мінімізувати витрати. Основні рекомендації для зменшення трансакційних витрат управління інтелектуальною власністю наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Рекомендації для зменшення трансакційних витрат управління ІВ

Тип трансакційних витрат управління ІВ	Рекомендації для зменшення витрат
Витрати на пошук інформації	Використання безкоштовних інформаційних ресурсів (за умови переваги фінансових обмежень над часовими). Звернення до спеціалістів з інформаційного пошуку (за умови переваги часових обмежень над фінансовими). Відстеження безкоштовного доступу до платних ресурсів у бібліотеках. Чітка постановка завдання інформаційного пошуку. Підвищення кваліфікації персоналу для підвищення якості інформаційного пошуку (англійська мова, мова маніпулювання даними, сучасні можливості платних та безкоштовних БД).
Витрати на проведення перемовин	Наявність кваліфікованого спеціаліста з юридичного супроводу перемовин.
Витрати виміру	Наявність інформаційної підтримки оцінки ОПІВ.
Витрати специфікації, набуття та захисту прав власності	Підвищення кваліфікації працівників підприємства у галузі інтелектуальної власності (для самостійного оформлення патентних заявок). Звернення до професійного патентного повіреного (для прискорення оформлення набуття прав власності та попередження ситуацій захисту ІВ). Попередження необхідності захисту ІВ шляхом здійснення якісних патентних досліджень. Наявність кваліфікованого юридичного супроводу.
Витрати опортуністичної поведінки	Максимальна кількість письмових угод з чітко прописаними умовами, правами та обов'язками. Можливість юридичного супроводу.

Висновки. Результати науково-технічної творчості та об'єкти права інтелектуальної власності є стратегічними активами промислового підприємства, особливо наукоємного. Стратегічні активи мають бути цінними для організації; не повинні мати замінників; їх має бути важко скопіювати чи відтворити. Всіма цими ознаками володіють об'єкти інтелектуальної власності – винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торгові марки. Зазначені активи можуть допомогти підприємству ефективно використати ринкові можливості та нейтралізувати загрози. Отже, створення та господарське використання об'єктів інтелектуальної власності є основою для набуття сталих конкурентних переваг на ринках наукоємної продукції.

На мікрорівні управління інтелектуальною власністю передбачає управління результатами науково-технічної творчості; управління ОПВ; управління людьми, що створюють ОПВ; управління організаціями, що замовляють, розробляють, володіють та користуються ОПВ. В процесі управління інтелектуальною власністю підприємства приймаються рішення щодо напрямів науково-технічних розробок, доцільності їх охорони, методів комерціалізації ОПВ тощо.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні трансакційних витрат управління інтелектуальною власністю. Про практичну значущість статті свідчать надані рекомендації щодо зменшення даного типу витрат. Результати даного дослідження можуть бути використані для підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств, а також для подальших досліджень проблем оцінки ефективності управління даним стратегічним активом.

Література

1. Архієреєв С.І. Система оціночних показників ефективності управління трансакційними витратами інноваційної діяльності / С.І.Архієреєв, Н.М. Волоснікова // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ". Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ "ХПІ", 2006. – № 13. – С. 44–49.
2. Волоснікова Н.М. Планування та аналіз трансакційних витрат розробки інноваційної продукції / Н.М. Волоснікова // Коммунальное хозяйство городов. Сер. «Экономические науки». – К.: «Техніка», 2006. – Вип. 71. – С. 42–49.
3. Данько М.С. Методологічні особливості оцінки рівня трансакційних витрат у науково-інноваційній сфері / М.С. Данько // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 1. – С.86–87.
4. Капелюшников Р.И. Категория трансакционных издержек [Електронний ресурс]/ Р.И. Капелюшников. – Режим доступа: http://www.libertarium.ru/1_libsb3_1-2
5. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. – М.: Новое издательство, 2007. – 224 с.
6. Куцевич В.Л. Основы эвристики / В.Л. Куцевич – К.: ИИСП, 2006. – 228 с.
7. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка [Електронний ресурс] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – Режим доступа: <http://www.ozhegov.org/words/15796.shtml>.

8. Цибульов П.М. Управління інтелектуальною власністю: монографія / П.М Цибульов., В.П. Чеботарьов, В.Г. Зінов, Ю. Суїні; за ред. П.М. Цибульова. – К.: «К.І.С.», 2005. – 448 с.

9. Kozyakova T.V. The nature of intellectual property management / T.V. Kozyakova, M.V. Kluchnikova // International Scientific Dual-Conference «Towards Knowledge-Based Economy»&«Enterprise Management: Diagnostics, Strategy, Effectiveness», April 12–13, 2007, Riga, Latvia. – P. 85–87.